

SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.4.9>

OCENA RODZICÓW DOTYCZĄCA WYCHOWANIA DZIECI W WARUNKACH WOJENNYCH: SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNE KORELATY ZMIAN

Halyna Bevz

doktor nauk psychologicznych, profesor, kierownik katedry psychologii komunikacji Instytutu Psychologii Społecznej i Politycznej Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2487-5429

galina.bevz@gmail.com

Adnotacja. W artykule ukazano czynniki zmian w wychowaniu dzieci w warunkach wojennych. Zaprezentowane wyniki stanowią część badania procesów reformy edukacji na Ukrainie. Ustalono, że społeczno-psychologiczne czynniki niestabilności rodziny (praca na własny rachunek, przeprowadzka, zmiana szkoły) mogą zmniejszać satysfakcję dziecka z nauki. Przekroczenie zasobów rodziców w sytuacji wojny może uniemożliwić dziecku uzyskanie wysokiej jakości edukacji. Rodzice uważają pobyt dziecka w trwałych warunkach wojennych za ryzyko obniżenia jego poczucia pewności siebie, dobrostanu, komfortu, opanowania kompetencji edukacyjnych. W komunikacji między rodzicami a dzieckiem zmniejsza się komponent poznawczy i ich zaangażowanie w pomoc dziecku w odrabianiu zadań domowych. Sytuacja wojenna zwiększa indywidualną aktywność rodziców w wyrażaniu swojego zdania, chęć poprawy szkolnych warunków edukacji dziecka i udział w decyzjach szkolnych na szczeblu administracji. Wojna aktywuje przejście szkoły do zapośredniczonych form uczenia się i komunikacji oraz zwiększa wymagania dotyczące wskaźników jej stabilności.

Słowa kluczowe: edukacja dzieci, percepcja rodziców, stres, straty wojenne, Ukraina.

PARENTS' ASSESSMENT OF CHILDREN'S EDUCATION IN THE CONTEXT OF WAR: SOCIO-PSYCHOLOGICAL CORRELATES OF CHANGES

Halyna Bevz

Doctor of Psychology, Professor, Head of Department of Psychology of Communication, Institute for Social and Political Psychology of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2487-5429

galina.bevz@gmail.com

Abstract. The article reveals the factors of changes in children's education during the war. The results presented are part of a study of the processes of education reform in Ukraine. It was found that socio-psychological factors of family instability (freelance work, moving, changing schools) can reduce a child's satisfaction with learning. Surpassing parental resources in a situation of war can prevent a child from receiving a quality education. Parents consider a child's stay in permanent war conditions to be a risk of lowering their sense of confidence, well-being, comfort, and the acquisition of educational competencies. The cognitive component and parental involvement in helping the child with homework is reduced in the communication between parents and their child. The situation of war increases the individual activity of parents in expressing their opinions, striving to improve the school conditions for their children, and participating in school decisions at the level of administration. The war intensifies the transition of schools to indirect forms of education and communication and increases the requirements for indicators of its sustainability.

Key words: children's education, parents' perceptions, stress, war losses, Ukraine.

ОЦІНКА БАТЬКАМИ ОСВІТИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ ЗМІН

Галина Бевз

докторка психологічних наук, професорка, завідувачка відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2487-5429

galina.bevz@gmail.com

Анотація. В статті розкриваються чинники змін освіти дітей в умовах війни. Представлені результати є частиною дослідження процесів реформування освіти в Україні. Встановлено, що соціально-психологічні чинники нестабільності сім'ї (робота фрілансера, переїзд, зміна школи) можуть знизити задоволеність дитини від навчан-

ня. Перевершуючи батьківські ресурси у ситуації війни вони можуть завадити дитині у здобутті якісної освіти. Перебування дитини в перманентних умовах війни батьки розцінюють ризиком пониження її почуття впевненості, добробуту, комфортності, опанування освітніми компетентностями. У спілкуванні батьків з дитиною понижується когнітивний компонент та їхня включеність у допомогу дитині при виконанні домашніх завдань. Ситуація війни посилює індивідуальну активність батьків щодо висловлення думки, прагнення покращити шкільні умови навчання дитини та участь у шкільних рішеннях на рівні адміністрації. Війна активізує перехід школи до опосередкованих форм навчання та комунікації та посилює вимоги до показників її стабільності.

Ключові слова: освіта дітей, сприймання батьків, стрес, втрати від війни, Україна.

Вступ. Руйнівний вплив війни на території України безпосередньо стосується інституту освіти, у т.ч. її базової ланки – повної загальної середньої освіти, що перебуває на етапі реформи згідно з концепцією «Нова українська школа» (далі НУШ) (Нова укр. школа., 2016). Історія війн у світі не раз піднімала питання підтримки дітей та збереження права на їхній освітній розвиток. Це постало прецедентом для створення низки міжнародних нормативних документів задля можливості інтегрувати світові напрацювання з питань відновлення права дітей на якісну освіту. Наразі створена Міжвідомча мережа з освіти в надзвичайних ситуаціях (Україна увійшла до її складу у 2019 році) керується «Декларацією про безпеку шкіл» та розробленими мінімальними стандартами освіти – INEE (Готовність/Реагування/Відновлення) (Освіта з урах. конфл., 2024). Розроблений ЮНІСЕФ документ «Освіта з урахуванням конфлікту» (далі ОУК) наголошує на розумінні контексту воєнного конфлікту та специфіки його взаємодії з освітою (Освіта з урах. конфл., 2024: 6). Експерти підготовлених документів вказують на важливість вивчення ситуації освіти дітей в конкретному регіоні війни та відновлення рівного доступу до освіти а також зниження ризиків позбавлення права дітей та освіти та роз'єднання населення країни. Вони стверджують, що воєнна ситуація та її вплив на населення завжди остається унікальною і лише її прицільне вивчення може вказати шлях до збереження гідності людини та реалізації якісної освіти для дітей в умовах воєнної загрози. Ми згоджуємося з засадами системного підходу, що висунуті у документі «ОУК», та їх практичним покровоком втіленням, зокрема з двома із трьох запропонованих кроків по відновленню рівного доступу дітей до освіти в умовах війни. Це такі, як прояснення розуміння контексту освітньої діяльності в умовах війни та встановлення специфіки взаємодії між ситуацією війни та освітою дітей (Освіта з урах. конфл., 2024: 6). Третій крок вартує перегляду та уточнення з позиції цінностей людини у країні, яка потерпає від війни, де мінімізація негативних наслідків та максималізація позитивних має опиратися на ціннісне визнання людини та її гідності, що були порушені агресором та пошук гідних шляхів інтеграції суспільства заради опанування наслідками війни та відновлення суспільної цілісності. Наша думка обумовлена численними дослідженнями наслідків для людей та громад збройних конфліктів, де ключовими позиціями завжди виступають самі люди з їхніми життєвими особливостями, специфікою мислення, історією життя, силою збитків нанесених агресором та реагуванням на них. Оглядове дослідження вітчизняних науковців підтримує зроблені в них висновки, що, навіть в умовах війни, існує низка варіантів для продовження освітнього процесу, однак їх завжди вартує розглядати в контексті конкретної ситуації людей в умовах воєнного конфлікту (Локшина та ін., 2022). Беручи це до уваги ми зосередилися у нашій статті на проясненні локальної ситуації контексту та специфіки взаємодії учасників освітнього процесу в умовах війни в Україні, що розглядаємо основою для подальших відновлювальних дій в опануванні руйнівних наслідків російської агресії. Водночас при підготовці цієї статті ми опиралися на звітні матеріали щодо збереження процесів освіти для дітей України (Війна та осв. 2024; Освіта в Укр., 2022; Досл. якості орг. 2023). Вартує відмітити, що актуальні дослідження з даних питань більше роблять акцент саме на процесі відновлення засобом мінімізації негативних сторін і максималізації позитивних, а саме: освітніх втрат та їх компенсації (Корінчук та ін. 2024), відновлення освіти на територіях, які постраждали від війни (Яценко, 2023) тощо. Це зазвичай є важливим, але стосується третього кроку прикладного втілення системного підходу з питань відновлення (Освіта з урах. конфл., 2024: 6). Натомість його реалізація має передбачати вивчення двох попередніх, на що і спрямована наша стаття.

Основна частина. Метою представлення у цій статті результатів дослідження є висвітлення батьківських репрезентацій наслідків війни в Україні для освіти дітей. Для її реалізації були поставлені **наступні дослідницькі питання:** 1) розкрити чинники підвищення ризиків нестабільності дитини в освітньому процесі школи; 2) визначити особливості сприймання батьками освіти дітей в умовах війни.

Методом дослідження послуговував складений опитувальник, який надав можливість зібрати масив даних щодо різних питань взаємодії школи, батьків учнів та самих учнів 5–6 класів в умовах воєнного часу. Статистична обробка отриманих даних проводилася методами як якісного, так і кількісного аналізу, зокрема, кореляційного з використанням критерію U Манна-Уїтні та W. Вілкоксона а також факторного аналізу. Представлені у статті емпіричні результати є частиною дослідження щодо взаємодії школи, батьків учнів та учнів 5–6 класів в умовах реформування повної загальної середньої освіти в Україні (Боброва, 2023; Дзюбенко, 2023; Чистяк, 2024; Петренко, 2024).

Емпіричне дослідження проводилося у 2023 році на базі шести закладів загальної середньої освіти України (м. Київ, Волинська та Запорізька області). Вибірку дослідження склали вчителі, батьки учнів та діти які навчалися у 5–6 класах реформованої школи згідно з концепцією «НУШ». Дослідження проводилося командою науковців, які розробили опитувальник для вивчення наступних блоків: 1) добробут дітей в освітньому просторі закладу; 2) взаємодія у системі «школа – сім'я» 3) взаєморозуміння між батьками і дітьми; 4) побудова комунікативного простору в системі «сім'я – школа»; 5) становлення громадської думки щодо

реформи освіти б) поколінні передач настановлень щодо цінності освіти у родинах освітян та батьків учнів; 7) судження респондентів про реформу повної загальної середньої освіти; 8) самооцінка респондентами власного соціального та емоційного стану в умовах війни (на момент дослідження війна в Україні вже тривала рік). Наразі ця стаття буде стосуватися результатів дослідження 8-го блоку дослідницької програми за категорією «батьки учнів», вибірка яких нараховувала 334 особи (97% жінок, 3% чоловіків).

Результати дослідження та їх обговорення. Самооцінка респондентами власного соціального та емоційного стану в умовах війни, що тривала на час дослідження вже поспіль рік, та сила зазнаних уражень вимірювалася засобом формулювання двох питань.

1. Оцініть на даний момент рівень стресу одержаного Вами внаслідок воєнних подій (низький, середній, високий).

2. Позначте події, які Ви пережили під час війни (чули або бачили вибухи; вибухи були біля місця проживання; поранення близької людини; втрата близької людини в результаті військових дій; Ви отримали поранення; Ваше майно, або майно ваших близьких пошкоджено (дім, машина); вимушений переїзд у безпечне місце проживання; нічого із зазначеного; інше (учасник територіальної оборони, перебування у лавах збройних сил України і т.д.). Сила уражень від війни оцінювалася в балах від 0 до 7–12 балів.

Результати отриманих даних показані на рис. 1. Вони засвідчують, що більша частина вибірки (79%) відчула на власній долі збитки війни, а сила їхнього стресу у 22,7% випадків сягала вищого рівня. Лише 29% респондентів не зафіксували понесені від війни втрати, а 12,3% респондентів свій стрес оцінили як «низький» (див.рис. 1.б). Також у 29% випадків респонденти не понесли жодних втрат від війни: ні матеріальних, ні тілесних ушкоджень щодо себе, чи своїх близьких (див. рис. 1.а).

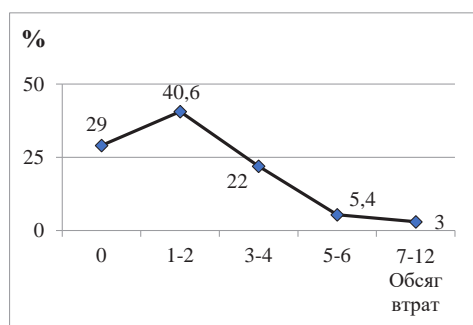

Рис. 1.а. Обсяг фактичних збитків та втрат респондентів під час війни

Примітка: 0 – відсутність будь-яких збитків;
1-2 – чули та бачили вибухи; 3-4 – наявні матеріальні збитки; 4-6 – хтось із близьких поранений чи вбитий;
7 і більше – численні ураження від війни матеріального та особистісного значення.

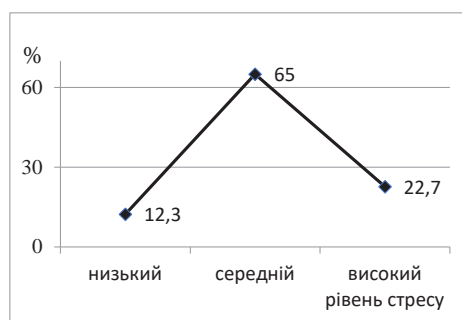

Рис. 1.б. Розподіл респондентів згідно з самооцінкою стресових реакцій

Рис. 1. Самооцінка респондентами наслідків воєнних подій та власних стресових реакцій

Також встановлено, що в умовах війни, незалежно від обсягу об'єктивних показників пережитих втрат, всі три рівневі характеристики самооцінки респондентами свого стресового навантаження мають статистично достовірні відмінності, що вказує на вагомість їх врахування (табл. 1).

Таблиця 1

Дані групових статистик за категорією «самооцінка стресу»

Рівень стресу	№	ср.ранг	∑ рангів	кореляція	
Низький	41	87,55	3589,50	UMанна-Уїтні	3415,000
Середній	217	137,43	29821,50	WBілкоксона	4276,000
Всього респондентів	258			Z	-2,476
				Ас.зн.(2-ст.)	,013
Низький	41	38,62	1583,50	UMанна-Уїтні	722,500
Високий	76	69,99	5319,50	WBілкоксона	1583,500
Всього респондентів	117			Z	-4,994
				Ас.зн.(2-ст.)	,000
Середній	217	139,19	30204,50	UMанна-Уїтні	6551,500
Високий	76	169,30	12866,50	WBілкоксона	30204,500
Всього респондентів	293			Z	-2,788
				Ас.зн.(2-ст.)	,005

Можна сказати, що об'єктивні втрати та суб'єктивне самопочуття стресу скоріше не є синтонними та взаємообумовленими. Це, у свою чергу, підтверджує терапевтичний підхід у наданні допомоги людям, які зазнали таких ситуацій, як війна. Тож оцінювати стани людей у війні вартує згідно їхньої самооцінки, а об'єктивна оцінка понесених ними втрат має здійснювати незалежно від суб'єктивної. Зазначена думка може бути важливою для побудови стратегії підтримки людей в умовах війни як симетрично-двонаправленої. Перший напрям має стосуватися організації програм допомоги та підтримки людей по факту понесених ними збитків: житло, майно, смерть близьких тощо. Другий має стосуватися психологічної підтримки згідно їхнього індивідуального стану та переживань кожного, що не завжди може обумовлюватися та стосуватися безпосередніх та об'єктивних збитків і втрат внаслідок війни.

Загалом, за результатами статистичного аналізу отриманих даних нами було виокремлено три напрями, де ситуація війни може суттєво змінити і вплинути на освітній процес дитини: перший стосується соціальної ситуації батьків учнів, другий їхньої комунікації зі школою, а третій – батьківсько-дитячих взаємин. Окремо слід відмітити рівень стресових переживань батьків учнів та забезпечення стійкості шкільного функціонування в умовах війни. Далі детально розкриємо отримані в дослідженні статистично значущі зв'язки за вказаними напрямками. Перш за все слід відмітити, що певні соціально-психологічними характеристики вибірки батьків (стать, рівень освіти, сімейний статус батьків учнів, клас навчання дитини (5 чи 6 клас) не отримали статистично значущих зв'язків ні з реакціями стресу, ні з силою пережитих воєнних подій. Натомість такі соціально-психологічні характеристики батьків учнів, як робота за фахом, форма працевлаштування, зміна місця проживання та зміна школи навчання їхніх дітей виявилися більш значущими в умовах війни для збереження стабільних показників освітнього розвитку їхніх дітей.

Так, порівняльний аналіз за **середніми показниками** на статистично достовірному рівні ($p \leq 0,035$) вказав, що батьки учнів, які працюють **за фахом** оцінюють власні ураження та збитки від війни як нижчі (1,7616), ніж ті, які працюють не за фаховою підготовкою (2,2131). Також нижчий рівень збитків та втрат від війни зафіксували ті респонденти, які проживали на більш безпечних територіях України, наразі Волинської області а також ті, діти яких не змінили школи навчання (314 осіб). Із усієї вибірки 12 сімей змінили своє місце проживання в межах території України, а 16 – виїхали закордон. Водночас, не у всіх випадках зміна місця проживання сім'ї призвела до зміни освітнього закладу дитини. Із загальної кількості тих, хто переїхав внаслідок війни (28 осіб) лише 20 батьків змінили для своїх дітей школу їхнього навчання: Зазначена респондентами, які змінили для своєї дитини школу навчання, сила уражень від війни співвідносяться за середніми показниками 3.1000 до 1.9395 для тих, хто не змінив для своєї дитини школи навчання ($p \leq 0,042$).

Також було встановлено, що навіть **форма праці батьків** має значення для почуття дитиною задоволення від шкільного навчання. Стосовно різних груп респондентів щодо місця праці (працюючі, самоорганізація, праця за кордоном, працюючі пенсіонери), то найвищі середні показники були виявлені саме у тих, хто працевлаштований за кордоном (рис. 2).

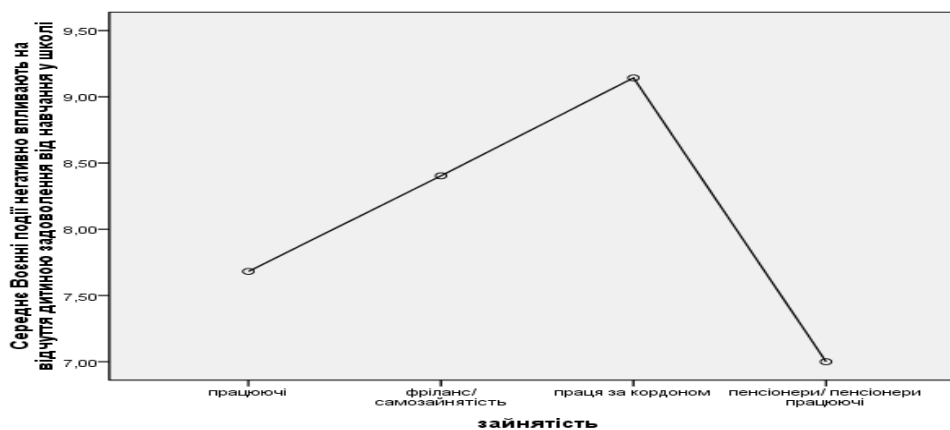

Рис. 2. Розподіл даних вибірки за середніми показниками категорії «зайнятність»

Однак статистично значущий зв'язок зафіксовано між зниженням показника «задоволення від процесу навчання у школі» лише із такою формою праці батьків учнів, як самостійно організована – «фрілансер» (табл. 2).

Таблиця 2

Дані групових статистик за категоріями «працевлаштування батьків учнів» та «воєнні події негативно впливають на задоволення дитини від навчання»

Категорії	N	середнє	стд. відхил.	стд. похибка ср.	стат. U Манна-Уїтні	7607,000
працюючі	264	7,6818	2,58194	,15891	стат. W Уїлкоксона	42587,000
фріланс/самозайнятність	70	8,3571	2,37154	,28345	Z	-2,357
всього	334				асимпт. знч. (двостр.)	,018

Таким чином можна сказати, що вище названі чинники вказують на сімейні зміни, які стосуються місця проживання, школи навчання дітей, роботи не за фахом чи у статусі «фрілансер». Результати дослідження дають можливість зауважити, що у ситуації війни закладені в названих перемінах показники нестабільності та непередбачуваності можуть нести ризики перевищення ресурсних можливостей батьків учнів. З позиції системного підходу саме це і фіксує статистичний аналіз отриманих даних.

Статично доведено ($p \leq 0,01$), що ситуація війни безумовно призводить до **зміни форми навчання**. Статистичний аналіз за середніми показниками показав, що зростання уражень війною зумовлює відмову від очної форми навчання. Зростаючі ризики воєнних уражень супроводжуються вибором інших форм навчання (дистанційної, екстернату, домашньої чи змішаної). Вартує зауважити, що всі названі форми мають статистично значущі відмінності від очної форми навчання (але не між собою).

Кореляційний аналіз показав, що родинні настановлення щодо цінності освіти у житті людини та судження про освітні зміни (наразі, реформу НУШ) у ситуації війни не постають вагомими. Натомість названі настановлення мають суттєве значення у формуванні суджень про освітні зміни та просування освітньої реформи, про що більш детально можна прочитати у наших попередніх публікаціях (Бевз, 2024). Вартує відмітити, що в Україні, в умовах війни, продовжується реформування повної загальної середньої освіти «НУШ», що у своїй основі внесе зміну ціннісної освітньої парадигми. Натомість у ситуації критичної воєнної загрози ціннісні освітньої реформи поступаються перед загрозами життю і порушеннями людської гідності. Цей висновок наштовхує на думку про доцільність надання державно-громадської підтримки щодо набутих в довоєнні роки ціннісних змін освітньої реформи «НУШ», наразі, в умовах війни, лагетних.

У вибірці батьків учнів дослідження зафіксувало статистично значущий зв'язок між силою ураженості респондентів від війни та зниженням когнітивного рівня спілкування між батьками та дітьми ($-,131, p \leq 0,017$) а також їхньої включеності у допомогу дитині при виконанні домашніх завдань ($-,137, p \leq 0,012$). Також батьки учнів фіксують, що в умовах війни їхня дитина на канікулах не сумує за школою ($-,118, p \leq 0,05$), а в їхній комунікації зі школою відчутні суттєві негаразди: порушуються встановлені правила ($-,133, p \leq 0,015$) та наперед встановлені домовленості ($-,135, p \leq 0,014$), що послаблює безпосередні форми комунікації і робить більш актуальним опосередковані, як-то Facebook ($,190, p \leq 0,001$). Водночас, війна посилює індивідуальний рівень включеності батьків у здобуття дитиною освіти на рівні висловлення своєї думки ($,246, p \leq 0,01$), активізує потреби щодо покращення шкільних умов та посилює тенденції до прийняття рішень на рівні адміністрації ($,217, p \leq 0,001$). Останній показник може свідчити про авторитарність рішень, однак в умовах війни, як надзвичайній ситуації, саме такі рішення можуть розглядатися адекватно-відповідними. Підтвердженню висловленої думки може слугувати виявлений статистично значущий зв'язок між пережитими подіями війни і типом поведінки при вирішенні шкільних ситуацій - від імпульсивної до включено-відповідальної ($,149, p \leq 0,049$). Також, в умовах війни батьки учнів фіксують зниження комфортності перебування дитини в школі ($-,123, p \leq 0,025$) та загального її добробуту ($-,118, p \leq 0,032$), а також зниження рівня опанування дитиною освітніми компетентностями ($-,126, p \leq 0,024$), позитивним ставленням до життя ($-,111, p \leq 0,042$) та набуттям впевненості у своїх можливостях ($-,149, p \leq 0,007$).

Доведено на рівні статистичної значущості, що перебування в перманентних умовах війни суттєво впливає на рівень задоволеності дитини від навчання у школі: дані респондентів Запорізької області мають суттєві відмінності ($p \leq 0,001$) від даних респондентів Волинської області та, навіть, м. Києва, де відмічаються більш активні воєнні дії, ніж у Волинській області, але менші, ніж у прифронтовій Запорізькій області (табл. 3).

Таблиця 3

Групові статистики за категоріями «область проживання» та «воєнні події негативно впливають на задоволення дитини від навчання»

Області порівняння	№	ср.ранг	сума рангів	U Манна-Уїтні	6094,000
м. Київ	85	131,31	11161,00	W Вілкоксона	18974,000
Волинська	160	118,59	18974,00	Z	-1,365
Всього респондентів	245			Ас.знач. (2-ст.)	,172
				U Манна-Уїтні	4776,000
Запорізька	89	151,34	13469,00	W Вілкоксона	17656,000
Волинська	160	110,35	17656,00	Z	-4,468
Всього респондентів	249			Ас.знач. (2-ст.)	,000
				U Манна-Уїтні	2909,500
Запорізька	89	97,31	8660,50	W Вілкоксона	6564,500
м. Київ	85	77,23	6564,50	Z	-2,817
Всього респондентів	174			Ас.знач. (2-ст.)	,005

Застосування факторного аналізу показало, що пережиті події війни не корелюють із завданнями освіти та добробутом дітей вдома та школі. Ні в один із виділених факторів не ввійшов ні показник стресових реакцій, ні показник навантажень руйнівними подіями війни. Загалом було виділено два фактори, де перший формується на основі різних аспектів добробуту дитини в умовах шкільного навчання, а другий – згідно освітніх настанов та цінностей батьків і міри їхньої заінтересованості в освіті дитини (табл. 4).

Факторний аналіз

показники опитувальника	Компонент	
	1	2
Загальний показник добробуту	,965	
Загальна оцінка взаємодії	,914	
Загальний особистісний показник добробуту	,907	
Загальний внутрішньоресурсний показник добробуту	,890	
Загальний соціальний показник добробуту	,848	
Інтегральний показник комунікації	,802	
Загальний об'єктивний показник добробуту	,764	
Відкритість школи для взаємодії з батьками	,761	
Загальний ціннісний показник добробуту	,593	
Успішність міжсуб'єктної взаємодії	,593	
Участь батьків у шкільному житті		,666
Вплив батьків на школу		,654
Сімейні настановлення: освіта - це можливість мати кращі перспективи, статус інтелігенції		,636
Домашнє навчання		,556
Сімейні настановлення: освіта дає уміння та компетентності		,448
Судження про освітні зміни: від інтуїтивно-пасивних до компетентно-активних		,396
Сімейні настановлення: освіта - це традиційність		,348

Встановлене розмежування двох сфер життєдіяльності дитини (шкільна та домашня) може бути цікавим фактом для наукової дискусії та практичних змін у вітчизняній системі освіти дитини.

Висновки. В статті представлені чинники змін освіти дітей в умовах війни, що є частиною результатів загального дослідження соціально-психологічних процесів реформування освіти в Україні. Встановлено, що соціально-психологічні чинники нестабільності сім'ї (робота фрілансера, переїзд, зміна школи навчання) можуть знизити задоволеність дитини від навчання, а у ситуації перевернення батьківських ресурсів постане ризиком здобуття дитиною якісної освіти.

У спілкуванні батьків з дитиною понижуються когнітивний компонент та включеність у допомогу дитині при виконанні домашніх завдань. Батьки вбачають ризики перебування дитини в перманентних умовах війни у пониженні її почуття впевненості, добробуту, комфортності, опануванні освітніми компетентностями. Натомість ситуація війни посилює індивідуальну активність батьків щодо висловлення думки, прагнення покращити умови навчання своєї дитини та участь у шкільних рішеннях на рівні адміністрації.

Війна активізує перехід школи на опосередковані форми навчання, порушує встановлені правила комунікації та домовленості а також ставить посилені вимоги до показників її стабільності.

Отримані результати дослідження слід сприймати в контексті системних процесів, які наразі відбуваються в Україні в умовах російської воєнної агресії. Їхня інтерпретація з позиції розвитку громадянського суспільства, де визнається автономія шкіл, буде слугувати прогресивному вирішенню процесів відновлення. Натомість їх використання з позиції авторитарної розбудови освітньої реформи знизить шанси демократичного її розвитку. Подальші дослідження мають враховувати названі ризики у розбудові демократії в Україні.

Список використаних джерел:

- Бевз Г. М. Покоління передачі настановлень щодо цінності освіти у родинах вчителів та «батьків учнів» (в умовах реформування повної загальної освіти). *Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»*. 2024. № 8(36). С. 1535–1547. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-1535-1547](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-1535-1547)
- Боброва Л. Г. Концептуалізація поняття суб'єкта громадської думки у соціально-психологічній науці. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2023. Вип. 23(52). С. 10–24. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)-10-24](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-10-24)
- Війна та освіта. Два роки повномасштабного вторгнення. Звіт за результатами дослідження. МБФ savED, VoxPopuli Agency, «U-LEAD з Європою». Київ, 2024. 70 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Zvit_Viyuna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf (дата звернення: 04.08.2024).
- Дзюбенко О. А. Психологічний добробут школяра: концептуалізація феномена. *Журнал сучасної психології*. 2023. Вип. 3(30). С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-3-3>
- Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Державна служба якості освіти. 2023. 62 с. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата звернення: 04.08.2024).
- Корінчук Н., Нарихнюк Н., Корінчук В., Поплавська Г. Освітні втрати здобувачів освіти з математики в умовах війни: ризики, діагностичні соціологічні дослідження та шляхи подолання. *Нова педагогічна думка*. 2024. Т. 118. № 2. С. 52–257. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2024-118-2-52-57>
- Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О., Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*. 2022. Т. 2. С. 5–18. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-5-18>

8. *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи* / Л. М. Гриневич та ін. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 04.08.2024).
9. *Освіта з урахуванням конфлікту: концепт та підходи*. Київ : ЮНІСЕФ, Український інститут розвитку освіти, Ukraine Rducation Cluster, 2024. 23 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/2-inee_project_chutlyva-osvita2.pdf (дата звернення: 04.08.2024).
10. *Освіта України в умовах воєнного стану* : інформ.-аналіт. зб.; МОН, Інститут освітньої аналітики. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 04.08.2024).
11. Петренко І. В. Дослідження взаємодії соціальних суб'єктів – виразників громадської думки в системі «сім'я-школа». *Наукові перспективи. Серія «Психологія»*. 2023. Вип. 11(41). С. 1331–1344. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-1331-1344](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-1331-1344)
12. Чистяк О. В. Особливості досягнення взаєморозуміння у стосунках дитини з батьками щодо освітнього процесу. *Психологічний журнал*. 2024. № 12. С. 79–86. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/issue/view/18148> (дата звернення: 04.08.2024).
13. Яценко М. А. Дослідження сфери освіти на територіях, що постраждали внаслідок війни. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 19 трав. 2023 р. Одеса, 2023. Т. 1. С. 229–232. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/f3b16eca-6056-40fd-aa86-08fbd3201125> (дата звернення: 04.08.2024).*

References:

1. Bevz, H. M. (2024). Pokolinni peredachi nastanovlen shchodo tsinnosti osvity u rodyakh vchyteliv ta «batkiv uchniv» (v umovakh reformuvannya povnoi zahalnoi osvity) [Generational transmission of a valuable attitude to education in the families of teachers and «parents of students» (under the conditions of reforming comprehensive general education)]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii. Seriya «Upravlinnia ta administruvannia», Seriya «Pravo», Seriya «Eekonomika», Seriya «Psykhologiiia», Seriya «Pedahohika», is. 8(36), pp. 1535–1547. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8\(36\)-1535-1547](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-8(36)-1535-1547) [in Ukrainian].*
2. Bobrova, L. H. (2023). Kontseptualizatsiia poniattia subiekta hromadskoi dumky u sotsialno-psykholohichnii nauki [Conceptualization of the concept of the subject of public opinion in social and psychological science]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity : zb. nauk. prats. Seriya «Sotsialni ta povedinkovi nauky», 2023, vyp. 23(52), pp. 10–24. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)-10-24](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-10-24) [in Ukrainian].*
3. Viina ta osvita. Dva roky povnomasshtabnoho vtorhnennia [War and education. Two years of full scale invasion] (2024). *Zvit za rezultatamy doslidzhennia. MBF savED, VoxPopuli Agency, «U-LEAD z Yevropoiu»*. 70 s. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Zvit.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennia.2024.ukr-10.02.2024.pdf> [in Ukrainian].
4. Dziubenko, O. A. (2023). Psykholohichni dobrobut shkoliara: kontseptualizatsiia fenomena [Psychological well-being of schoolchildren: conceptualization of the phenomenon]. *Zhurnal suchasnoi psykholohii*, vyp. 3(30), pp. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-3-3> [in Ukrainian].
5. Doslidzhennia yakosti orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh viiny u 2022/2023 navchalnomu rotsi [Study of the quality of the organization of the educational process in the conditions of war in the 2022/2023 academic year] (2023). *Derzhavna sluzhba yakosti osvity*. 62 s. Retrieved from <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viiny-web-3.pdf> [in Ukrainian].
6. Korinchuk, N., Narykhnuk, N., Korinchuk, V., Poplavska, H. (2024). Osvitni vtraty zdobuvachiv osvity z matematyky v umovakh viiny: ryzyky, diahnostychni sotsiolohichni doslidzhennia ta shliakhy podolannia [Educational losses of students of mathematics education in the conditions of war: risks, diagnostic sociological research and ways of overcoming]. *Nova pedahohichna dumka*, t. 118, is. 2, pp. 52–257. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2024-118-2-52-57> [in Ukrainian].
7. Lokshyna, O., Hlushko, O., Dzhyrylo, A., Kravchenko, S., Maksymenko, O., Nikolska, N., Shparyk, O. (2022). Orhanizatsiia osvity v umovakh viiny: rekomendatsii mizhnarodnykh orhanizatsii [Organization of education in conditions of war: recommendations of international organizations]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, t. 2, pp. 5–18. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-5-18> [in Ukrainian].
8. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform] (2016) / L. M. Hrynevych ta in. Kyiv : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 40 s. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
9. *Osvita z vrakhuvanniam konfliktu: koncept ta pidkhody [Conflict-aware education: concept and approaches]* (2024). Kyiv : YuNISEF, Ukrainskyi instytut rozvytku osvity, Ukraine Rducation Cluster, 23 s. Retrieved from https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/2-inee_project_chutlyva-osvita2.pdf [in Ukrainian].
10. *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu : inform.-analit. zb. [Education of Ukraine in the conditions of martial law: informant-analyt. coll.]* (2022); МОН, Instytut osvitnoi analityky. Kyiv, 358 s. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].
11. Petrenko, I. V. (20213). Doslidzhennia vzaiedonii sotsialnykh subiektiv – vyraznykiv hromadskoi dumky v systemi «simia-shkola» [A study of the interaction of social subjects – the exponents of public opinion in the «family-school» system]. *Naukovi perspektyvy. Seriya «Psykhologiiia», vyp. 11(41), pp. 1331–1344. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11\(41\)-1331-1344](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-11(41)-1331-1344) [in Ukrainian].*
12. Chystiak, O. V. (2024). Osoblyvosti dosiahnennia vzaiemorozuminnia u stosunkakh dytyny z batkamy shchodo osvitnoho protsesu [Peculiarities of achieving mutual understanding in the child's relationship with parents regarding the educational process]. *Psykhologichnyi zhurnal*, is. 12, pp. 79–86. Retrieved from <http://psyj.udpu.edu.ua/issue/view/18148> [in Ukrainian].
13. Iatsenko, M. A. (2023). Doslidzhennia sfery osvity na terytoriiakh, shcho postrazhdaly vnaslidok viiny [Study of the field of education in the territories affected by the war]. *Yevropeiskii oriientyry rozvytku Ukrainy v umovakh viiny ta hlobalnykh vykykiv XXI stolittia: synerhiia naukovykh, osvitnikh ta tekhnolohichnykh rishen: u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Odessa, 19 trav. 2023 r. Odessa, t. 1, pp. 229–232. Retrieved from <https://dspace.onua.edu.ua/items/f3b16eca-6056-40fd-aa86-08fbd3201125> [in Ukrainian].*